Ilija Cikač

Radio u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca i gradu Koprivnici

1. Uvod

Povodom stote obljetnice osnivanja Radio Zagreba i glazbene teme ovoga broja Podravskog zbornika napisan je ovaj kratki tekst o dostignuću koje je zauvijek promijenilo svakodnevicu, a unatoč razvoju drugih medija opstaje i danas. Temelji se na podatcima iz članaka Koprivničkih novina koje se čuvaju u knjižnici Muzeja grada Koprivnice i koje čitatelji mogu pronaći na mrežnoj stranici Digitalna baština Muzeja grada Koprivnice.[1] Vrijeme od sredine 1920-ih pa do kraja 1940-ih godina smatra se zlatnim dobom radija. U SAD-u je 1926. godine već razvijena prva radijska mreža ili lanac postaja National Broadcasting Company (NBC). Od sredine 1920-ih i tijekom 1930-ih radio je postao, uz film, vodeći masovni medij, a ubrzo i sredstvo društvene mobilizacije i političke promidžbe.[2] Za razliku od SAD-a, gdje je od početka radio bio komercijalan i financiran reklamama, u većini europskih zemalja radio je bio pod državnim nadzorom. Do tada su se u Zagrebu već mogle javno slušati emisije radiopostaja iz Beča, Praga i Budimpešte u kavani Corso, na križanju Ilice i Gundulićeve ulice. Tamo je vlasnik, da bi privukao goste, dao objesiti slušalice iznad stolova. Privatni radioaparati bili su skupi, a plaćala se i pretplata.

2. Prva radiostanica u Hrvatskoj

Godine 1926. počela je emitirati Radiostanica Zagreb, iz koje se razvio Radio Zagreb, odnosno Hrvatski radio, a u širem smislu i današnja Hrvatska radiotelevizija.[3] Radio Zagreb osnovao je Radio klub Zagreb d. d., tj. skupina uglednih radioamatera i poslovnih ljudi na čelu s astronomom i fizičarom Otonom Kučerom, velikim promicateljem znanosti i tehnike.[4] Za osnivanje društva, slično kao i danas, bilo je potrebno ishoditi dopuštenje i koncesiju od tadašnjih Ministarstva pošte i telegrafa i Ministarstva trgovine i industrije. Bila je to prva radiopostaja u ovom dijelu Europe. Prvi se put oglasila 15. svibnja 1926. na srednjem valu od 350 m, tj. na srednjevalnom području koje odgovara frekvenciji od 856,55 kiloherca, iz sjedišta na Trgu sv. Marka, kućni broj 9. Program je počeo u 20:30 sati izvedbom *Lijepe naše*, koju je na glasoviru odsvirao Krsto Odak, a ravnatelj dr. Ivo Stern i spikerica Božena Begović, jedina u jugoistočnoj Europi, najavili su početak rada riječima: *Halo, halo! Ovdje Radio Zagreb! Pozdravljamo svoje prve slušaoce i molimo da nam odmah telefonom javite kako nas čujete*. Prva potvrda stigla je iz sela Krašića kod Ozlja, udaljenog oko 40 kilometara od Zagreba. Tiskan je i prvi tjedni program koji se čuva u arhivu Hrvatske radiotelevizije. Na njemu još piše da su toga dana klasičnu glazbu Beethovena, Haydna i Saint-Saënsa izvodili Ladislav Miranov na guslama i Milan ili Stanko Žepić na violončelu. Te su večeri slušatelji, uz klasičnu glazbu, mogli čuti službeni bilten i na kraju 15-minutne novosti. Program je trajao dva sata dnevno. Prva javljanja s mjesta događaja počela su u jesen, a prva izvješća s otvorenog prostora bila su u studenom, pri otkrivanju spomenika J. J. Strossmayeru u Zagrebu.[5] Većina programa izvođena je uživo, a većina glazbe preko gramofona. Posebno je zanimljiva činjenica da su već te godine postojali nagradni radio kvizovi u kojima su slušatelji mogli sudjelovati tako da su tijekom ili nakon glazbenih emisija telefonski nazivali radiopostaju i pogađali naslove opera ili zabavne

1 https://repozitorij.muzej-koprivnica.hr/
2 https://www.enciklopedija.hr/clanak/radio
3 https://www.enciklopedija.hr/clanak/radio
4 https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatska-radio-televizija
5 Krajcar, Dražen. Halo, halo! Ovdje Radio Zagreb – 1926. https://povijest.hr/nadanasnjidan/halo-halo-ovdje-radio-zagreb-1926/

glazbe. Na čitavom području tadašnje države (Kraljevine SHS) bilo je svega 290 pretplatnika[6], a na kraju prve godine emitiranja (1926.) Radio Zagreb imao je nešto više od četiri tisuće pretplatnika.[7] Prvih četrnaest godina radio je bio u privatnom vlasništvu dioničkoga društva Radio Zagreb.[8] U prvim godinama rada Radio Zagreb upotpunio je spektar emisija izvodeći ih iz studija i izravno prenoseći kulturne, sportske i druge priredbe iz Zagreba i drugih hrvatskih gradova.[9] Tako su slušatelji mogli slušati i uživo izvedena književna djela u dramskim emisijama u kojima su glumci čitali pjesme, drame i prozne tekstove. Postojale su i emisije posebne namjene, školski i obrazovni programi, emisije iz kulture, intervjui i razgovori s književnicima, kulturnim djelatnicima i neki drugi prigodni dokumentarni zapisi.[10] Glazbene emisije su ipak činile okosnicu radijskog programa jer se pazilo da se govorenim emisijama ne bi zamjerilo vlastodršcima. Sama prostorija prve radiopostaje bila je mala, dugačka oko pet metara, sa svih strana pokrivena zastorima, s klavirom u jednom kutu, mikrofonom za spikera u drugom kutu i ostalom radiotehnikom koju su nadzirali tehničari. Poznato je i mjesto prvog radiotornja. Prvi radioodašiljač marke *Telefunken* iz 1926. godine danas se čuva u Tehničkom muzeju Nikola Tesla.

3. Početci radija u Koprivnici i vijest o osnivanju Radio Zagreba

Već 1926. godine, a dvije godine nakon osnutka Radio kluba Zagreb, u *Koprivničkim novinama* objavljivani su pozivi na okupljanje čitateljima koji su zainteresirani za radio i radijsku tehniku. U četvrtom broju *Koprivničkih novina* iz 1926. godine Stjepan Pap pozvao je sugrađane da 24. siječnja dođu u gostionicu „k Čedi" na sastanak o osnivanju radiokluba.[11] Još jedan sastanak trebao se održati 31. siječnja.[12] Iz toga se može pretpostaviti da se radi o pokušaju pokretanja prostora za slušanje radija po uzoru na zagrebačku kavanu *Corso*. Do polovine veljače u Koprivnici su postojala tri radioaparata, a najpopularniji je bio upravo onaj Stjepana Papa, marke *Audionett* s pet žarulja, koji se nalazio u njegovu lokalu. Građani su tamo mogli svakodnevno dolaziti kako bi slušali koncerte, vijesti i predavanja iz većih europskih gradova koji su imali svoje stanice. Tih je dana osnovana radiostanica Brno, koja je pozvala svoje slušatelje da jave kako čuju radijski program, a potom objavila pisma iz Zagreba, Banje Luke i Sarajeva na hrvatskom ili srpskom jeziku. Oduševljeni Koprivničanci odmah su poslali pismo iz Koprivnice, nadajući se kako će se svugdje dokle dopire signal čuti ime njihova grada.[13] U šesnaestom broju *Koprivničkih novina*, tiskanom 18. travnja 1926. godine, objavljen je podlistak s naslovom *Radio*, kojim je koprivničkoj javnosti objavljena vijest o osnutku Radio Zagreba d. d.[14] U odlomcima je naglašeno da je radio do tada bio najveći izum dvadesetoga stoljeća koji je odstranio sve zapreke u prostoru i vremenu te premostio ogromne udaljenosti na svijetu. Omogućio je svim slojevima stanovništva, od trgovaca, preko obrtnika i seljaka do siromašnih u najudaljenijim krajevima, pristup informacijama i razonodi. U dijelu o programu naglašena je namjera da veći dio programa čini glazba, posebno domaćih autora, zatim dnevne vijesti, izvješća s europskih burzovnih centara i popularna predavanja iz raznih polja znanosti. Objavljeno je i da je Radio Zagreb planirao nabaviti sustav uređaja marke *Telefunken*, koji je smatran vrlo kvalitetnim, a cijena mu je iznosila 50 000 maraka. Takav uređaj mogao je odašiljati radijski signal u krugu od 150 km, čime je koprivnička javnost obaviještena da će, ukoliko nabave radio prijamnike po cijeni od 400 do 1500 dinara i plate godišnju pretplatu u iznosu od 150 dinara, moći svakodnevno uživati u programu zagrebačkog radija.

4. Edukacija građana i snaga novog medija

U sedamnaestom broju *Koprivničkih novina*, koji je izašao 25. travnja 1926. godine, radiju je posvećen cijeli feljton ili podlistak. Bio je to prvi ozbiljan i edukativan osvrt na tu temu, s naslovom

6 Krajcar, Dražen. Halo, halo! Ovdje Radio Zagreb – 1926. https://povijest.hr/nadanasnjidan/halo-halo-ovdje-radio-zagreb-1926/
7 https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatska-radio-televizija
8 https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatska-radio-televizija
9 https://www.enciklopedija.hr/clanak/hrvatska-radio-televizija
10 https://krlezijana.lzmk.hr/clanak/radio
11 Koprivničke novine 1926, 3, 4.
12 Koprivničke novine 1926, 3, 5.
13 Koprivničke novine 1926, 3, 7.
14 Koprivničke novine 1926, 3, 16.

Principi Radio-telefonije.[15] U nekoliko je odlomaka koprivničkim čitateljima objašnjena razlika između žičnog i bežičnog prijenosa zvuka, zatim što je to zvučni val te duljina vala itd. Posebno je zanimljiv način određivanja i opisivanja etera. O eteru je prvi pisao Aristotel u svom djelu *Fizika* i odredio ga kao peti element, uz vodu, vatru, zemlju i zrak, od kojih je eter najlakši i u kojem se gibaju nebeska tijela. Tijekom devetnaestoga stoljeća smatralo se da je eter hipotetična tvar bez mjerljive mase koja ispunjava sav svemir i služi kao medij za širenje svjetlosti i elektromagnetskih valova. Iako je krajem devetnaestoga stoljeća dokazano da eter zapravo ne postoji, u članku *Koprivničkih novina* još uvijek je opisan kao *nezamjetiva materija koja prodire kroz sve druge materije, bez koje se električni i magnetni fenomeni ne bi mogli objasniti*. Na kraju podlistka objašnjeno je kako radiovalovi putuju kroz eter od otpremnih stanica, preko antena, do prijamnika koji su dio posebne tehnike koja takve valove može pretvoriti u zvučne valove koje ljudi mogu čuti. Zanimljivo, pojam eter i danas se koristi u prenesenom značenju, kao naziv za prostor kroz koji putuju radijski i televizijski signali. Do polovine 1926. godine u trećem godištu *Koprivničkih novina* izašla je posljednja vijest o radiju: *Najnovija radio vijest! U slučaju lijepog vremena u nedjelju u 6 i 7 sati poslije podne kod Hiršla u Dubovcu izvrsna janjetina na ražnju, uz poznatu dobru kapljicu*.[16] Bila je to šaljiva i zajedljiva objava koja je pozivala čitatelje na gozbu, iz koje se donekle nazire zatvorenost javnosti prema novoj tehnologiji i ruganje novom mediju, koji je do tada na nekim mjestima u Zagrebu već uspio istisnuti običaj čitanja novina u gradskim kavanama. Ipak, činjenica je da su se dva medija razvijala ruku pod ruku.

5. Prvi radijski prijenos sportskog događaja

U nedjelju, 17. srpnja 1927. godine odigralo se finale Balokovićeva pokala, nogometnog natjecanja koje je organizirao Zagrebački nogometni podsavez. Na igralištu Građanskog u Koturaškoj ulici u Zagrebu sastali su se Građanski i HAŠK, a pobijedio je Građanski rezultatom 4:2. Inicijativom zagrebačkog podsaveza organiziran je prvi radijski prijenos utakmice, na kojem je uvodne riječi u eter izgovorio Vilko Brkić, jedan od prvih tajnika podsaveza. Samu je utakmicu u ulozi reportera prenosio tadašnji student, kasniji doktor prava, Marijan Polić, i to iz otvorene lože u neposrednoj blizini samih kibica na tribini.[17] Tri godine kasnije reprezentacija Kraljevine Jugoslavije nastupila je na prvom nogometnom svjetskom prvenstvu u Urugvaju i osvojila četvrto mjesto. Zbog tehničkih ograničenja prijenosa radiovalova preko Atlantskog oceana u Europu su vijesti o utakmicama još uvijek stizale samo preko telegrafa i pošte.

Slika 1. Radioodašiljač marke Telefunken iz 1926. godine (izvor: http://museu.ms/collection/object/264932/prvi-odasiljac-radio-zagreba-iz-1926).

15 Koprivničke novine 1926, 3, 17.
16 Koprivničke novine 1926, 3, 25.
17 https://gnkdinamo.hr/hr/vremeplov/645